

ЕКОЛОГІЧНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ ФОРМУВАННЯ ЯЛИЦЕВО-БУКОВИХ ЛІСІВ ПОКУТСЬКИХ КАРПАТ І ПРОБЛЕМИ ЇХ ВІДТВОРЕННЯ

Анотація. На основі аналізу еколого-лісівничих особливостей формування і просторового поширення ялицево-букових лісів низькогір'я Покутських Карпат створено їх своєрідний екологічний паспорт. Встановлено, що це природні мішані ліси Покутських Карпат, які формуються на північно-східних і північно-західних схилах крутизною до 25 градусів. Вони приурочені до умов низькогір'я, формуються на середньопотужних буроземних ґрунтах переважно на висоті 501-600 м.н.р.м.

Ключові слова: бук лісовий, ялиця біла, низькогір'я, параметри довкілля.

Зростаючі потреби постійного лісокористування у багатьох моментах ідуть в розріз із законами саморегуляції та відтворення природних лісів. Процес формування лісової екосистеми потребує всестороннього дослідження в конкретних екологічних умовах, оскільки його тригером виступає сукупність локальних едафо- і біотопічних та мікро- і мезокліматичних умов, яка і запускає процеси регенерації лісового фітоценозу. Якщо ж мова іде про ліси Карпат, то тут вступає у дію також чинник висотної поясності, який детермінує склад усіх без винятку елементів лісових угруповань.

Згідно геоботанічного районування, регіон досліджень знаходиться у межах району покутсько-буковинських смереково-ялицево-букових і смереково-буково-ялицевих лісів підокругу темнохвойно-букових привододільних лісів округу букових лісів Українських Карпат (Голубець, 2003). За лісогосподарським районуванням об'єкти досліджень знаходяться у межах лісогосподарського району Зовнішніх Карпат із буковими і темнохвойно-буковими лісами гірськокарпатського округу лісогосподарської області Українських Карпат. Найвища вершина Покутських Карпат - гора Ротило (1483 м), західні та південні схили якої круті, вкриті лісом, північно-західні – більш пологі, безлісі, вкриті виходами пісковика (Геренчук, 1973). Згідно кліматичного районування Покутські Карпати знаходяться в межах холодної, помірно-холодної, прохолодної, помірної кліматичних зон. У районі Покутських Карпат середня температура літніх місяців близька до 20°C, взимку ж середньомісячна температура повітря може складати і -8°C (Геренчук, 1973). У 2013, 2015, 2016, 2017, 2020, 2024 роках літо характеризувалося тривалими періодами засухи, що спричинило поширення низки інфекційних захворювань основних видів дерев (Сорока, і ін., 2019). Дренуючою одиницею району є ріка

Пістинька, права притока ріки Прут (басейн Дунаю) (*Географічна енциклопедія України*, 1989).

Майже 59% території Покутських Карпат вкрита лісами, оскільки і вертикальна зональність ґрунтів та рослинності, і літологічний склад гірських порід, і специфічний клімат відіграють дуже важливу роль при формуванні лісорослинних умов. Найбільш поширеними у низькогір'ї Покутських Карпатах є широколистяні і мішані ліси. Вони відзначаються високим рівнем біорізноманіття, складністю структури і розмаїттям типів лісу. Хребти низькогір'я вкриті переважно буковими лісами, які мають тут особливе значення, формуються на схилах усіх експозицій і мають у своєму складі домішку ялиці білої, ялини європейської, осики, клена-явора, в'яза шорсткого, граба звичайного, черешні звичайної. Такі ліси мають природне походження і на більшості обстежених ділянок є корінними, а місцями мають ознаки пралісових. Особливий статус тут мають ялицево-букові ліси, серед яких можна виділити ліси трьох груп – природні, штучні насадження, створені у місці природних лісів і штучні насадження, створені у місці інших корінних деревостанів. Видовий склад такого лісу залежить від його розміщення у висотному поясі. Одні й ті самі більш теплолюбні види дерев ростуть значно вище на південних, ніж на північних схилах гір, хоча й тут простежуються істотні відхилення, зумовлені напрямом руху повітряних мас, експозицією схилів гір тощо.

Для всебічного вивчення закономірностей відтворення природних ялицево-букових лісів Покутських Карпат та розробки наукових рекомендацій щодо дієвих способів їх збереження і відновлення виникла потреба у вивченні природних умов формування лісів Покутських Карпат і детального статистичного обробітку лісовпорядної документації. Дослідження ялицево-букових лісів ми проводили у межах низькогір'я Покутських Карпат, яке охоплює висотну смугу рослинності до 800 м. На основі натурного обстеження і опрацювання повидільної таксаційної бази даних ВО «Укрдержліспроєкт» здійснено оцінку основних лісівничо-таксаційних показників 764 виділів низькогір'я Покутських Карпат, зайнятих ялицево-буковими лісами. Встановлено, що ялицево-букові ліси формуються у 20 типах лісу і займають площу 2465,62 га. Найбільші площі займають такі ліси у типах лісу волога ялицева субучина (460.9 га), волога смереково-ялицева субучина (269.5 га), волога ялицева бучина (236.3 га), волога букова яличина (197.8 га), що є одним із свідчень про їх природне походження у цих місцях. Задля створення об'єктивної картини географічного поширення ялицево-букових лісів у системі Покутських Карпат здійснено розподіл їх площ за висотами над рівнем моря, експозиціями і крутизною схилів. Розподіл площ ялицево-букових лісів Покутських Карпат за висотою над рівнем моря довів, що вони, в основному, приурочені до умов низькогір'я і вище 800 м практично не формуються. З підняттям висоти їх видовий склад поступово змінюється. Прослідковується чітка залежність ялицево-букових лісів від північно-східних експозицій. На цих макросхилах у низькогір'ї формується основна маса ялицево-букових лісів, які

поступово з підняттям висоти змінюються на буково-ялищеві з домішкою смереки, потім на ялищеві-смерекові і чисті смерекові ліси. Натомість на південно-західних схилах відмічено великі масиви ялищеві-букових лісів, проте їх генезис складніший і формуються вони з бучин унаслідок лінійної зміни деревних видів. Розподіл площ ялищеві-букових лісів за крутизною схилів довів, що найбільші їх масиви знаходяться на схилах Покутських Карпат крутизною не більше 15-25 градусів, що пов'язане з будовою кореневої системи ялищів. Бук лісовий може рости і на схилах значно-більшої крутизни. Розподіл площ ялищеві-букових лісів Покутських Карпат за екологічними чинниками довів, що вони приурочені до умов низькогір'я, а тому в процесі лісогосподарської діяльності зазнають значної видозміни, оскільки знаходяться в межах доступності для експлуатації. Їх стан у час повномасштабної війни значно погіршився у зв'язку із потребою використання деревини як для військових цілей, так і для опалення. Тому завданням карпатських лісівників у найближчі роки буде відтворення таких лісів на основі базових відомостей про їх природний склад і структуру, у тому числі і на основі результатів наших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Геренчук, К. (1973). *Природа Івано-Франківської області*. Львів : Вища школа, 160.
2. Голубець, М.А. (2003). Геоботанічне районування Українських Карпат - основа раціонального природокористування. *Праці Наукового товариства ім. Шевченка*, XII, 283-292.
3. Сорока, М., Возняк, А., Гойчук, А., Ониськів, А., &Пліхтяк, П. (2019). Фітоценотичні передумови всихання *Abies alba* Mill. у лісових ценозах державного підприємства «Кутське лісове господарство». *Наукові праці ЛАН України*, 18, 21-34.
4. *Географічна енциклопедія України*. (1989). Київ: Українська Радянська Енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1, 416.